

Godsdienstonderwijs na Brussel en Parijs

JAN MARTEN PRAAMSMA

De moed is mij deze zomer wel in de schoenen gezakt. Als religie ook maar voor een klein deel aanleiding is voor de terreur die we hebben gezien in Parijs, Brussel, Istanbul en Nice, zijn we dan niet veel beter af zonder religie? Wat doen we dan als leraren godsdienst/levensbeschouwing nog? Is niet nog onze enige taak leerlingen in alle toonaarden te waarschuwen voor de gevaren van de religie en hen daar zo ver mogelijk bij vandaan houden?

Nu hoor ik mijn collega's al meteen zeggen: religie kun je niet zomaar wegdenken. Religie is een gegeven. We hebben een tijd gedacht dat we zonder religie konden, maar de mens blijkt van nature religieus, gericht op zingeving. 'Ongeneeslijk religieus' noemde Harry Kuitert dat. En daar heb je het gelijk al. Religie is een ziekte, die genezing nodig heeft. Religie is als misdaad en criminaliteit: iets dat hoort bij de mens en daardoor onuitroeibaar is. Dat neemt niet weg dat we het moeten blijven bestrijden en proberen te voorkomen. En laten we wel wezen: het maatschappelijke en politieke leven zou zonder religie en religieuze tegenstellingen veel overzichtelijker zijn. Het samenleven zou veel eenvoudiger zijn.

Waar zijn we mee bezig als we kinderen inleiden in de verhalen uit religieuze tradities, vertellen over godsbeelden, rituelen en gewoonten? Als we proberen gesprekken te modereren tussen leerlingen van verschillende religieuze achtergronden, waarbij iedereen vooral in zijn of haar waarde moet worden gelaten? In het licht van de rol die religie speelt in de gruwelen van vandaag, gisteren en wellicht ook morgen past zo'n 'voorzichtige' aanpak toch niet?

Of gooien we op die manier toch het kind met het badwater weg? Waaróm zijn we eigenlijk niet in staat binnen het religieus debat het kaf van het koren te scheiden? En gaat religie daar niet juist over? Over het onderscheiden van geloof, bijgeloof en ongeloof? Over religie en pervertering van religie? Waarom durven wij onze vingers daar niet aan te branden?

Het probleem van de vrijheid van godsdienst en meningsuiting

Ik denk omdat de vrijheid van godsdienst ons daarbij in de weg zit. Die vrijheid die - juist omdat religie zo'n gevaarlijk explosief materiaal is - diep verankerd zit in ons westerse denken. Iedereen mag geloven wat hij of zij wil, dan hoeven we daar geen ruzie over te maken. Het gevolg is echter dat religie een soort onaantastbaarheid krijgt: ieder heeft het recht van alles te geloven, want over geloof kan niet gediscussieerd worden. Hetzelfde probleem zien we bij de vrijheid van meningsuiting, die hier nauw mee samenhangt. Ook die lijkt soms zo absoluut te worden geïnterpreteerd dat iemands mening niet meer tegengesproken mag worden. Ieder heeft het recht op zijn eigen mening. Punt.

Waar wij mee zitten, is dat we godsdienst en levensbeschouwing een status van onaantastbaarheid gegeven hebben, die het boven de kritiek verheft.

En dat zit ook in onze omgang met religie. In artikel 1 van de Grondwet worden godsdienst, levensovertuiging en politieke gezindheid in één adem genoemd met ras, geslacht. Het zijn kenmerken van mensen en niemand mag hen om die kenmerken discrimineren. Het verschil is alleen dat ras en geslacht in de regel inderdaad kenmerken zijn waar iemand niet voor ter verantwoording geroepen kan worden, maar bij godsdienst, levensbeschouwing en politieke overtuiging kan dat wel. Dat zijn geen kenmerken die mensen 'van nature' meekrijgen, maar die we 'van culture' meekrijgen. En die cultuur heeft weliswaar vaak het karakter van een tweede natuur, maar dat neemt niet weg dat

een mens daar wel principieel op aanspreekbaar is. Waar wij mee zitten, is dat we - in onze behoefte aan pacificatie - godsdienst en levensbeschouwing een status van onaantastbaarheid gegeven hebben, die het boven de kritiek verheft. Die immunisering maakt dat zelfs de meest bizarre overtuigingen de ruimte krijgen en de meest abjecte ideeën onweersproken kunnen blijven. Een geloof, een mening, het zijn subjectieve expressies van het individu en behoeven kennelijk geen referentie meer in de werkelijkheid buiten het individu. En een mening is vrij, omdat het individu vrij is.

Ontstaan van een taboe op spiritualiteit

Maar met die verschuiving naar de individuele godsdienstvrijheid, lijkt het of tegelijk religie wordt weggeduwd uit het publieke domein en debat. Het lijkt of er een taboe ligt op het publieke spreken over geloof en religie, een overigens niet nieuw taboe. Psychiater Jan Hendrik van den Berg signaleerde dat taboe al in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Hij zag in zijn praktijk het taboe op seksualiteit - waar de klassieke psychologie sinds Freud vol van was - verschuiven naar een taboe op spiritualiteit, als een nieuw domein van het bestaan waar niet over gesproken mag worden en dat uit de aandacht wordt weggeduwd - met alle gevolgen van dien (Van den Berg, 1970). En het voorbeeld van de seksualiteit heeft in de jaren zestig laten zien, dat het weer bewust worden daarvan met ongecontroleerde uitpattingen en excessen gepaard gaat. Kunnen we van de opleving van de religie iets soortgelijks verwachten?

Cultuurtheoloog Erik Borgman denkt van wel: "Waar religieuze gevoelens en overtuigingen geen rol spelen - geen rol mogen spelen - in de culturele en politieke discussie, daar kunnen zij een eigen niche vinden, waarin zij ongecontroleerd voortwoekeren en tot extremistische standpunten leiden. Dit wordt nog versterkt wanneer zij een toevluchtsoord worden voor anderszins gemarginaliseerde groepen en individuen. Vanuit deze marge kunnen religieuze bewegingen vervolgens gewelddadig de economische en politieke orde binnenbreken, waar zij eerder uit verbannen waren. Het is tegen deze achtergrond dat de opkomst van extremistische en fundamentalistische vormen van religie lijkt te moeten worden begrepen" (Borgman, 2006).

Het gaat om de vraag hoe religies onze wereld en ons bestaan ontsluiten en ons helpen in het zoeken naar het 'goede leven'.

Er is juist meer en meer diepgaande religieuze vorming nodig

Net als in de tijd van de seksuele revolutie de seksuele voorlichting en vorming eerder méér dan minder nodig werd, is in onze dagen het godsdienstonderwijs in toenemende mate onmisbaar. En net als bij de seksuele voorlichting verschuift de aandacht daarbij van de uiterlijke verschijningsvormen naar de diepere betekenis. Zoals het bij seksuele vorming gaat om de diepere betekenis van liefde, lichaam en seksualiteit, gaat het bij religieuze vorming om de diepere betekenis van zingeving, God, geloof en levensoriëntatie. Het gaat dus niet om de uiterlijke vormen als feesten, teksten en gedragsregels en al evenmin over de soms heftige emoties die deze bij betrokkenen oproepen. Het gaat om de vraag hoe religies onze wereld en ons bestaan ontsluiten en ons helpen in het zoeken naar het 'goede leven'.

Daarmee doemen tegelijk nieuwe, kritische vragen op, die helpen het vak diepgang te geven: op welke wijze ontsluit deze of gene overtuiging ons bestaan in de wereld? In hoeverre doet deze overtuiging recht aan ons bestaan in de wereld? Wat is 'het goede' van het leven dat in deze religie ontsloten wordt? En - in het verlengde daarvan - de lastige vraag die wel gesteld moet worden: hoe geloofwaardig is deze religie eigenlijk?

De schrijvers van het KNAW-rapport *Klaar om te wenden* hadden gelijk toen ze vorig jaar schreven dat een samenleving die de studie van de religie verwaarloost "zichzelf tekort doet en zichzelf op termijn zal schaden" (KNAW, 2015). Dat vraagt om kennis van religie en om kritische toetsing. Niet van "archaïsche relictten van voormoderne samenlevingen die tot in het heden voortbestaan", maar

van religies als “tradities die waardevolle, belangwekkende en ware inzichten naar voren brengen” (Borgman, 2008).

Godsdienst niet iets is dat naar binnen wijst, naar de gelovigen, maar naar buiten, naar onze wereld, naar ons bestaan als mensen.

Kritisch verstaan van wat zinvol is en wat niet

Wie het gesprek over religie wil voeren - en dat gesprek is vandaag meer nodig dan ooit - , moet bereid zijn zich te verdiepen hoe de religies ons bestaan ontsluiten en betekenis geven. Dan wordt ook duidelijk dat godsdienst niet iets is dat naar binnen wijst, naar de gelovigen, maar naar buiten, naar onze wereld, naar ons bestaan als mensen. Daar begint zich dan een betekenisvolle, zinvolle wereld af te tekenen, woonplaats van mensen. Een wereld ook waar door een kritisch verstaan helder kan worden wat daarin zin- en betekenisvol is - en wat niet. Een wereld ook waarin snel duidelijk wordt dat terreur en extremisme daarin slechts als noodlottige misvattingen begrepen kunnen – als het kaf dat tussen het koren weggeblazen moet worden. En dát is een hele geruststelling.

Literatuur

Borgman, E. (2006). *Metamorfosen*. Kampen: Klement.

Borgman, E. (2008). Geloof in het zoeken naar waarheid: Religie als publiek belang. In C. Doude van Troostwijk, E. v. Berg, & L. Oosterveen, *Buigzame gelovigen Essays over religieuze flexibiliteit*. Amsterdam: Boom.

KNAW. (2015). *Klaar om te wenden - De academische bestudering van religie in Nederland: een verkenning*. KNAW.

Van den Berg, J. H. (1970). *Wat is psychotherapie?* Nijkerk: Callenbach.